

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Стеблинська Оксана Степанівна

УДК 343.915:343.976

**ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ В
СТАНІ СП'ЯНІННЯ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів - 2008

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Львівському державному університеті внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Василевич Віталій Вацлавович,
Київський національний університет внутрішніх справ,
начальник кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Джужа Олександр Миколайович,
Київський національний університет внутрішніх справ,
проректор з наукової роботи

кандидат юридичних наук, доцент
Бурдін Володимир Миколайович
Львівський національний університет імені Івана Франка,
заступник декана юридичного факультету

Захист відбудеться «16» січня 2009 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «11» грудня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Нестабільність соціально-економічних та політичних процесів у перші роки незалежності України й на сучасному етапі демократизації українського суспільства призвели до збільшення проявів девіантної поведінки неповнолітніх – пияцтва, наркотизму – і зростання на цьому ґрунті злочинів, які перебувають у центрі уваги як держави, так і суспільства в цілому.

Високий рівень злочинності та смертності, зруйновані людські долі – все це лише незначна частина тої ціни, яку суспільство платить за малоефективне запобігання вказаним явищам. Зокрема, в Україні показник смертності від вживання неякісного й фальсифікованого алкоголю щорічно перевищує 9 тис. осіб, а частка випадків, які стосуються неповнолітніх, становить майже п'яту частину загальної їх кількості. Водночас, за даними МВС, кількість померлих від наркоманії з числа тих, які перебувають на обліку, у 2007 р. становила 1137 осіб, із них 5 – неповнолітні¹.

Усе це сприяє тому, що зловживання неповнолітніми алкоголем та наркотиками є гострою не лише медико-психологічною та соціальною проблемою, що не одержала до сьогодні належного вирішення, а й кримінологічною, оскільки вживання алкоголю та наркотиків продовжує залишатися однією з основних детермінант учинення ними багатьох злочинів. Окрім того, за даними МВС України, поряд зі зростанням кількості неповнолітніх споживачів алкоголю та наркотиків досить високим залишається число злочинів, вчинених ними в стані сп'яніння. Так, у 1992 р. було зареєстровано 4533 таких злочинів. Пік цього виду злочинності неповнолітніх випав на 1995-1996 рр., коли було зареєстровано 5414 і 5435 злочинів відповідно. В наступні роки і досі аналізований вид злочинів характеризується поступовим зниженням із коливанням в окремі роки. Так, у 2002 р. було зареєстровано 3853 таких злочинів, у 2003 р. – 3995, в 2005 р. – 3070, а в 2007 р. – 2973 злочини.

Проте, незважаючи на загальне зниження рівня злочинності неповнолітніх та злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння, з 2002 р. до 2007 р. у структурі злочинності неповнолітніх зростає питома вага злочинів, вчинених у стані сп'яніння – з 11,2% до 15,7%. Протягом останніх п'яти років відбулися суттєві зміни і в структурі зазначених злочинів. Так, порівняно з 2002 р. до 2007 р. спостерігається темп зростання шахрайств (+ 23,8%), грабежів (+ 15,1%), розбійних нападів (+ 10,8%) і зґвалтувань (+ 10,8%).

Суспільно небезпечні наслідки злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння, потребують не тільки застосування соціально-економічних, медичних, правових та інших заходів впливу, а й проведення науково-теоретичного дослідження стану, детермінант поширення та пошуку ефективних методів запобігання цьому небезпечному соціально-правовому явищу.

Різні аспекти запобігання злочинності неповнолітніх раніше досліджувалися як на рівні кандидатських дисертацій Н.В. Яницької (2000 р.), Т.Л. Кальченко (2004 р.), Л.С. Дубчак (2007 р.), так і були предметом дослідження українських і російських учених, зокрема: Н.М. Абдірова, В.В. Беспалька, Б.С. Бейсенова, Р.І. Благути, Р.В. Булатова, В.М. Бурдіна, Н.І.Ветрова, О.М. Джужі, А.І. Долгової, В.І. Лазаренко, І.П. Лановенка, М.П. Легецького, Н.Ю. Максимової, А.Й. Міллера, Г.М. Мінковського, Н.А. Мірошніченко, І.М. Мотринця, В.М. Оржеховської,

¹ Довідка про злочини, пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами або прекурсорами за 12 міс. 2007 р. – К.: Департамент по боротьбі з незаконним обігом наркотиків МВС, 2008 р.

С.Г. Поволоцької, Ю.Г. Пономаренко, В.Г. Пшеничного, А.І. Роціна, А.П. Тузова, М.С. Хруппи, Д.К. Чіркова та інших.

Проте окремі аспекти поширення пияцтва та наркотизму серед неповнолітніх та пов'язаної з ними злочинності в сукупності раніше не піддавалися комплексному кримінологічному дослідженню.

Науково-теоретичним підґрунтям дисертації стали праці українських і російських учених: Ю.В. Александрова, Ю.М. Антоняна, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, І.Г. Богатирьова, А.О. Габіані, А.А. Герцензона, В.В. Голіни, В.К. Грищука, І.М. Даньшина, Є.П. Ємельянова, А.П. Закалюка, О.Г. Колба, О.М. Костенка, О.М. Литвака, С.Я. Лихової, М.І. Мельника, В.О. Меркулової, П.П. Михайленка, А.А. Музики, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, М.І. Панова, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.О. Тулякова, В.П. Тихого, І.К. Туркевич, Є.В. Фесенка, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, В.І. Шакуна, С.С. Яценка та інших.

Однак у зазначених дослідженнях та наукових працях було недостатньо приділено уваги питанню специфіки злочинів, які вчиняються неповнолітніми, що перебувають у стані сп'яніння, детермінант, що сприяють їх вчиненню, ефективності методів запобігання цим злочинам. Відсутність комплексної кримінологічної розробки і теоретичного вивчення злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння, а також наукового обґрунтування і впровадження в практичну діяльність правоохоронних органів, роботу навчальних закладів та інших організацій заходів із запобігання згаданим злочинам зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами і планами. Дисертацію виконано на кафедрі кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ у межах комплексної теми наукових досліджень «Актуальні проблеми вдосконалення українського законодавства та практики протидії злочинності» (державний реєстраційний номер 0106U003641). Обраний напрям дослідження узгоджується з положеннями Програми реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2003 р. № 877 та Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 р. № 1767.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка та формулювання науково обґрунтованих положень та пропозицій щодо вдосконалення процесу запобігання злочинам, що вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння на основі комплексного дослідження цієї проблеми.

Відповідно до поставленої мети у дисертації визначено такі головні завдання:

- визначити рівень поширеності вживання неповнолітніми алкоголю та наркотиків, ступінь обізнаності неповнолітніх щодо негативних наслідків їх вживання та вік першої спроби алкоголю та наркотиків;
- класифікувати злочини, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння на підставі узагальнення матеріалів кримінальних справ;
- проаналізувати сучасний стан аналізованого виду злочинності та виділити його тенденції;

- визначити головні криміногенні детермінанти злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння та з'ясувати кримінологічно значущі властивості осіб, які їх учиняють;
- розробити загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та кримінально-правові заходи запобігання злочинам неповнолітніх, які вчиняються у стані сп'яніння.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у зв'язку із вчиненням неповнолітніми злочинів в стані сп'яніння.

Предмет дослідження – система запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння.

Теоретичну основу дослідження склали праці вже згадуваних українських та зарубіжних учених-юристів. У процесі роботи над дисертацією опрацьовано низку наукових праць із філософії, історії та інших галузей науки.

Емпіричною базою дослідження є результати вивчення 250 кримінальних справ про злочини, вчинені неповнолітніми та за їх участю в стані сп'яніння, а також підсумкові дані, отримані шляхом анкетування (1340 респондентів), проведеного в квітні-травні 2006 р. у Вінницькій, Житомирській, Івано-Франківській, Миколаївській, Тернопільській, Черкаській, Чернівецькій обл. та в м. Севастополь, а також результати соціологічних досліджень попередніх років.

Методи дослідження обрано, виходячи з поставлених у роботі завдань, із урахуванням об'єкта та предмета дослідження. Основним методом, що використовується в дисертації, є діалектичний метод пізнання соціальних явищ і процесів, що дозволяють розглянути ці явища і процеси у розвитку та взаємозв'язку, виявити їх закономірності та тенденції. Застосовано закони діалектики, філософські закони і категорії пізнання соціальних явищ і процесів, зокрема історичний і порівняльний методи, що дозволило у розвитку порівняти погляди щодо визначення понять «пияцтво» і «наркотизм», кількісні і якісні показники злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння. Формально-юридичний метод було застосовано для аналізу правових норм щодо запобігання злочинам неповнолітніх із метою їх оптимізації. На основі системно-структурного методу в дисертації зроблено спробу комплексного вивчення злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння, та піддано аналізу систему заходів із запобігання вказаним злочинам. Автором було також застосовано соціологічні і статистичні методи збору й аналізу інформації (анкетування, вивчення документів).

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень проблеми запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння. У результаті проведеного дослідження сформульовано загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та кримінально-правові заходи запобігання цьому виду злочинів неповнолітніх.

Найбільш істотними результатами, що визначають наукову новизну дослідження, є наступні положення:

уперше:

1) встановлено кількісно-якісні показники злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння та виділено основні негативні тенденції цих злочинів, а саме: зростання у структурі злочинності неповнолітніх питомої ваги злочинів, учинених у стані сп'яніння; зростання кількості корисливо-насильницьких злочинів; високий рівень злочинів, учинених особами, які раніше вчиняли злочини тощо;

2) проведено класифікацію злочинів, учинених неповнолітніми в стані сп'яніння, за родовим об'єктом та мотивами, що спонукали таких осіб до злочинної поведінки;

3) обґрунтовано:

– низку загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на запобігання поширенню вживання неповнолітніми алкогольних напоїв та наркотичних речовин як передумови вчинення ними злочинів, підґрунтям яких має бути: спільність, систематичність та узгоджених дій усіх суб'єктів запобіжної діяльності, тісна співпраця та взаємний обмін інформацією;

– пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового підґрунтя процесу запобігання злочинам, учинюваним неповнолітніми в стані сп'яніння.

удосконалено:

1) зміст поняття «стан сп'яніння», під яким пропонується розуміти психічний стан особи в момент учинення правопорушення чи злочину, викликаний вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, який характеризується послабленням або підвищенням інтелектуальної і вольової сфери психічної діяльності людини і який не виключає осудності;

2) визначення поняття «пияцтво», яке пропонується розуміти як систематичне вживання алкогольних напоїв, захворювання на «алкоголізм» внаслідок надмірного їх вживання, а також сукупність протиправних дій, учинених у стані алкогольного сп'яніння;

набуло подальшого розвитку:

1) вчення про стан поширеності вживання неповнолітніми алкоголю і наркотиків та рівня поінформованості неповнолітніх щодо негативних наслідків їх уживання;

2) знання про структурні особливості особи неповнолітнього злочинця та соціальний портрет особи неповнолітнього, який учинив злочин у стані сп'яніння, в основі якого лежать соціально-демографічні, соціально-рольові, кримінально-правові та морально-психологічні ознаки;

3) положення про детермінанти, що сприяють учиненню неповнолітніми злочинів у стані сп'яніння, та встановлено їх зв'язок із соціальними, економічними умовами, станом антиалкогольного, антинаркотичного законодавства, діяльністю правоохоронних органів та ін.

Практичне значення дослідження і отриманих результатів полягає в тому, що сформульовано та запропоновано низку важливих науково обґрунтованих положень, пов'язаних із визначенням основних напрямів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та кримінально-правового запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння. Основні положення, висновки і рекомендації дисертації використано:

– у законодавчій діяльності – сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства (акт впровадження у законотворчу діяльність від 28.05.2008 р. № 04-19/14-1281);

– у практичній діяльності – для вдосконалення профілактичної діяльності ОВС щодо запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння (акт впровадження у практичну діяльність УМВС України в Івано-Франківській обл. від

27.05.2008 р. № 7/3-420 та УМВС України в Львівській обл. від 16.05.2008 р. № ПВ/ 361);

– у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Кримінологія», «Профілактика злочинів» та «Кримінальне право» (акт впровадження в навчальний процес Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ від 05.05.2008 р. та Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника від 20.05.2008 р.).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, що становлять її новизну, є результатом самостійної роботи автора. Наукові ідеї та розробки оприлюднено без співавторів у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Результати дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях (м. Кіровоград, 2007 р.), міжнародних науково-практичних конференціях (м. Дніпропетровськ, 2006 р.; м. Одеса, 2006 р.; м. Луцьк, 2007 р., 2008 р.).

Публікації. Основні положення та рекомендації дисертаційного дослідження викладено у 10 наукових працях, з яких 5 – опубліковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України, та 5 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаної літератури (276 найменувань) та 9 додатків на 17 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 249 сторінок, з них основного тексту – 204 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У ВСТУПІ обґрунтовується актуальність обраної теми, визначається ступінь її наукової розробленості, зазначається зв'язок із науковими програмами і планами, мета, завдання й методи дослідження, розкрито наукову новизну, зазначено конкретні форми апробації й впровадження отриманих результатів у навчальний процес, законодавчу і практичну діяльність.

Розділ I. «Соціально-правова природа злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння» складається з трьох підрозділів, в яких визначено загальні засади дослідження.

У підрозділі 1.1. «Поняття, види та правове значення стану сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин» проаналізовано визначення в юридичній літературі поняття стану сп'яніння та з'ясовано, що зміст цього поняття розкривається з неповним врахуванням положень медичної та юридичної наук. Враховуючи цю обставину, запропоновано власне визначення поняття сп'яніння, під яким пропонується розуміти психічний стан особи в момент учинення правопорушення чи злочину, викликаний вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, який характеризується послабленням або підвищенням інтелектуальної і вольової сфери психічної діяльності людини і який не виключає осудності. Таким поняття пропонується доповнити Інструкцію «Про порядок направлення громадян для огляду на стан сп'яніння в заклади охорони здоров'я та проведення огляду з використанням технічних засобів».

Окрім цього, аналізуються підходи щодо визначення понять «пияцтво» і «наркотизм», виділяються медичні, соціальні та правові ознаки пияцтва та наркотизму.

У підрозділі 1.2. «Пияцтво і наркотизм у системі негативних соціальних явищ та їх криміногенні властивості в структурі злочинності неповнолітніх» проаналізовано стан поширеності вживання неповнолітніми алкоголю і наркотиків. Встановлено, що ситуація з вживанням неповнолітніми алкоголю та наркотиків набула загрозливого характеру в суспільстві, з кожним роком знижується вік першої спроби вживання неповнолітніми алкоголю і наркотиків. Подаються результати проведеного дослідження, що серед опитаних учнів 65% вже мали досвід вживання алкоголю і 20% наркотичних засобів; перше «знайомство» відбулося у досить ранньому віці – 12-13 р., а в деяких випадках ще до 10 р.

Виділено криміногенні властивості пияцтва і наркотизму в структурі злочинності неповнолітніх, якими є: високий рівень злочинів, які вчинені в стані сп'яніння та з метою здобуття коштів для придбання алкоголю і наркотиків; зростання кількості злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачено у статтях розділу XVIII КК України; зроблено висновок, що неповнолітні, які вживають алкоголь і наркотики, випадають із нормальних, позитивно спрямованих соціальних відносин, тим самим завдаючи велику шкоду суспільству. Окрім того, небезпека пияцтва та наркотизму полягає передусім у спричиненні суспільної шкоди, тобто збільшенні поширеності захворювання на «алкоголізм» та «наркоманію».

У підрозділі 1.3. «Кримінально-правові ознаки та класифікація злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння» автор, проаналізувавши кримінальні справи про злочини, які були вчинені неповнолітніми та з їх участю в стані сп'яніння, дійшов таких висновків. Об'єктом таких злочинів найчастіше виступають: життя та здоров'я особи; відносини власності; громадський порядок; статевая свобода та недоторканність; відносини в сфері безпеки руху та експлуатації транспорту, громадська безпека та ін. Суспільно небезпечне діяння у вчинених неповнолітніми в стані сп'яніння злочинах проявлялось винятково у формі дії, до того ж, як правило, декількох дій, тобто мала місце сукупність злочинів або вчинялися ускладнені одиничні злочини. Більшість аналізованих злочинів неповнолітніми вчинено з прямим умислом, з конкретними мотивами та (чи) метою. Мотивами вчинення цих злочинів є насамперед: корисливий, насильницький, сексуальний, хуліганський та наркозалежність. Мета вчинення аналізованих злочинів, як правило – заволодіння чужим майном, приховування іншого злочину тощо.

На основі аналізу матеріалів кримінальних справ про злочини, вчинені неповнолітніми в стані сп'яніння, проведено їх класифікацію за різними критеріями, а саме: за родовим об'єктом та мотивами, які спонукали таких осіб до їх вчинення тощо.

Розділ II «Кримінологічна характеристика злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння, як основа розробки заходів щодо їх запобігання» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Сучасний стан і тенденції злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння» автором виділено основні тенденції злочинів неповнолітніх, які вчиняються в стані сп'яніння. З'ясовано, що, за даними статистики, рівень злочинів, вчинених неповнолітніми в стані сп'яніння в цілому на

території України, з 1992 по 1996 р. характеризувався динамічним збільшенням і епідемічним характером розповсюдження наркоманії.

Динаміка злочинів, вчинених неповнолітніми в стані сп'яніння протягом 1995-2007 рр., характеризується тенденцією до зниження (- 44,9%) при незначному зростанні в 2003 р. порівняно з 2002 р. (+ 3,6%). Проте у структурі злочинності неповнолітніх зросла питома вага злочинів, вчинених у стані сп'яніння з 11,2% у 2002 р. до 15,7% у 2007 р.

У період з 2002 по 2007 рр. структуру злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння складають: крадіжки (38%), грабежі (16%), розбої (12%), хуліганства (12%), незаконне заволодіння транспортним засобом (5%), шахрайство і вимагання (4,5%). Решту злочинів складають: умисні вбивства та замах на них; умисні тілесні ушкодження; злочини, пов'язані з наркотиками, та згвалтування. Відзначено, що протягом останніх п'яти років відбулися суттєві зміни у структурі злочинів неповнолітніх, вчинених у стані сп'яніння. З 2002 р. до 2007 р. відмічається зменшення кількості крадіжок (- 38,9%), умисних вбивств та замахів (- 8,3%), хуліганств (- 7,8%) і незаконних заволодінь транспортними засобами (- 7,1%), водночас прослідковується зростання кількості шахрайств (+ 23,8%), грабежів (+ 15,1%), розбоїв (+ 10,8%) і згвалтувань (+ 10,8%).

Окрім цього, відзначено такі тенденції: зростання серед злочинів, вчинених неповнолітніми в стані сп'яніння, кількості злочинів, вчинених із корисливою метою; збільшення кількості злочинів, вчинених з особливою жорстокістю, зухвалістю та цинізмом; збільшення рівня злочинів, вчинених особами, які раніше вчиняли злочини (7-10%), що пов'язано, як правило, із наркотичною залежністю, небажанням стати на шлях виправлення та бажанням «заробити легкі гроші»; зростання коефіцієнта злочинної активності у віковій групі 16-18 р.; збільшення числа неповнолітніх, які були втягнені дорослими у вчинення злочину у процесі спільного вживання наркотичних речовин чи алкоголю; зростання серед неповнолітніх злочинців непрацюючих та таких, що не бажають навчатись у школі чи інших середніх навчальних закладах; збільшення питомої ваги хлопців у вчиненні цього виду злочинів, хоча у структурі злочинності неповнолітніх спостерігається «фемінізація».

У підрозділі 2.2. «Структурні особливості особи неповнолітніх, які вчиняють злочини в стані сп'яніння» виділено чотири групи ознак особи неповнолітнього злочинця, який вчинив злочин у стані сп'яніння:

- *соціально-демографічні*: це особи чоловічої (93%) та жіночої статі (7%); віком 16-18 р. (79,2%) та 14-15 р. (22,8%); 22,3% - з початковою загальною чи повною загальною освітою (30,2%) та ін.;

- *кримінально-правові*: 69% злочинів вчинялися групою осіб, серед яких значна кількість (27%) були вчинені організованою групою; 43% осіб вчиняли злочини у стані наркотичного сп'яніння, а 67% - в стані алкогольного сп'яніння; 89% засуджених неповнолітніх не мали судимості, 11% - мали одну судимість та ін.;

- *соціально-рольові*: проаналізувавши трудову діяльність, було з'ясовано, що більшість неповнолітніх не мали постійного джерела доходів або мали доходи від некваліфікованої роботи; злочинна діяльність характеризується негативним ставленням до основних правил поведінки і уявленням про соціальні відносини і цінності, реалізується незалежно від ситуації і сприяє вибору протиправного шляху досягнення цілі навіть за наявності законних можливостей та ін.;

– *морально-психологічні*: значна кількість (31%) неповнолітніх відзначалися низьким рівнем знань, у деяких підлітків (14%) спостерігалася вузькість поглядів та відсутність елементарних знань та уявлень про явища навколишнього світу та ін.

У підрозділі 2.3. «Детермінанти злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння» на основі проведеного анкетування учнів було з'ясовано, що основними детермінантами, які спонукають неповнолітніх до вчинення злочинів у стані сп'яніння, є: відсутність належного контролю та впливу з боку батьків – 92%, матеріальні нестатки сім'ї та можливість на отриманні від злочину гроші придбати речі, які не можуть купити батьки – 71%, негативний вплив вуличних компаній, друзів – 64%, бездоглядність та недоліки у діяльності міліції, яка повинна проводити профілактичну роботу – 46%, відсутність достатніх знань про наслідки вчинення злочинів – 43%, безкарність за вчинене діяння – 38%, недоліки у системі правового виховання неповнолітніх – 30% та ін.

Результати проведеного анкетування, а також вивчених матеріалів кримінальних справ дали змогу згадані детермінанти систематизувати у 4 групи:

– *соціально-економічні* (бажання на отриманні від злочину гроші придбати речі, які не хочуть чи не можуть купити батьки, недоліки в системі працевлаштування та ін.);

– *індивідуально-психологічні* (бажання самовиразитися, вчинивши заборонене, відсутність достатніх знань про наслідки вчинення злочинів та ін.);

– *організаційно-управлінські* (недоліки в системі правового навчання, недоліки у шкільному вихованні та ін.);

– *культурологічні* (негативний вплив засобів масової інформації та ін.).

Розділ III «Система заходів запобіжного впливу щодо злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння» складається з трьох підрозділів і присвячений висвітленню заходів, спрямованих на запобігання вживання неповнолітніми алкоголю, наркотиків та злочинів, які вчиняються ними в стані сп'яніння.

У підрозділі 3.1. «Загальносоціальні заходи запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння» автор погоджується, що оскільки будь-яку проблему необхідно розглядати з точки зору причин та наслідків, їх взаємозв'язку та взаємовідношення, то, відповідно, об'єктом запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння, мають виступати детермінанти, які породжують ці злочини.

Дисертанткою пропонується здійснення таких загальносоціальних заходів, як: подолання бідності, безробіття та вимушеної міграції; запобігання насильства в сім'ї; створення відділу в районних чи міських державних адміністраціях, працівники якого систематично відвідували би сім'ї, в яких відсутній один із батьків, незалежно від причин відсутності батьків (смерть, трудова міграція, відбування покарання тощо), таким чином допомагаючи батькам здійснювати виховну роботу з підростаючим поколінням; збільшення матеріальної та іншої допомоги малозабезпеченим сім'ям; запровадження в Україні системи ювенальної юстиції та створення системи ювенальних судів; викладання в школах предметів релігійного спрямування; обов'язкове введення посади психолога у школі та створення в школах кабінету психологічної та юридичної допомоги; відродження діяльності спортивних клубів, гуртків, секцій та створення нових для того, щоб відвернути увагу підлітків від вживання алкоголю і наркотиків; скорочення випуску

трамадолу; заборона реклами алкогольних напоїв на радіо і телебаченні; систематичне проведення медичних оглядів учнів у школах та щорічне направлення їх на профілактичний медичний огляд у наркодиспансер.

У підрозділі 3.2. «Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння» дисертантка зазначає, що, безперечно, основну роль у запобіганні цьому виду злочинів неповнолітніх відводиться органам внутрішніх справ (дільничні інспектори міліції, кримінальна міліція у справах дітей, відділ по боротьбі з незаконним обігом наркотиків). Проте допомогти вирішити проблему запобігання злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння, мають ще й такі заходи, як: систематичне інформування учнів педагогами про негативні наслідки вживання алкоголю і наркотиків; проведення для батьків спеціальних лекцій із питань шкідливого впливу на дітей алкоголю і наркотиків; пропаганда через засоби масової інформації переваг здорового способу життя, використовуючи можливості соціальної реклами; правовиховна робота в школі, навчальних закладах у формі позаурочних зустрічей з участю працівників органів внутрішніх справ, працівників суду, виправно-трудова колоній, педагогів, лікарів та інших фахівців; систематичне проведення працівниками ОВС оперативно-профілактичних відпрацювань навчальних і розважальних закладів із метою виявлення та припинення фактів уживання чи збуту наркотичних засобів і психотропних речовин у розважальних закладах; продовження роботи зі створення центрів соціальної допомоги для осіб, які вживають алкоголь і наркотики в рамках реалізації постанови Кабінету Міністрів України від 13.06.02 р. № 809 «Про розвиток мережі центрів ресоціалізації наркозалежної молоді «Твоя перемога»; проведення загальнодержавного та регіональних моніторингу та оцінки стану поширеності вживання підлітками алкоголю та наркотиків, а також з'ясування проблем, що турбують підлітків, та реалізація заходів, які, на їхню думку, покращили би ситуацію в молодіжному середовищі.

У підрозділі 3.3. «Кримінально-правові заходи запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння» автор аналізує погляди на проблему кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані сп'яніння, яка досліджувалася українськими і російськими ученими. Дисертантка не підтримує висловленої в літературі позиції щодо визнання осіб, які вчинили злочин у стані сп'яніння, неосудними та робить висновок, що, засуджуючи пияцтво й алкоголізм як антисуспільні явища, не можна водночас виправдовувати тих, хто вчиняє злочини в стані сп'яніння і ставити їх у краще становище порівняно з тими, хто вчиняє злочини в тверезому стані. Разом із тим підтримується пропозиція щодо усунення законодавчої прогалини про відповідальність особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані сп'яніння, коли вона не могла усвідомлювати свої діяння та (або) керувати ними, в якому вона опинилася через обман, помилку, фізичний чи психічний примус або з інших не залежних від її волі обставин. Дисертант пропонує внесення змін і доповнень до ст. 21 КК.

Вказується, що потребує законодавчого вирішення і удосконалення питання призначення примусового лікування особам, які вчинили злочин і хворі на «наркоманію» чи «алкоголізм». Адже на сьогодні існують певні розбіжності між роз'ясненнями постанови Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 р. № 7 «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування», яка заперечує кримінально-правове застосування

примусового лікування до осіб, які вчинили злочин і хворі на «алкоголізм» чи «наркоманію», та фактичним станом справ, коли на практиці особі, яка вчинила злочин і хвора на «алкоголізм» чи «наркоманію», призначають курс примусового лікування.

Тому автор пропонує внести зміни до ч.1 ст. 96 КК, в якій зазначити, що примусове лікування може бути застосоване судом незалежно від призначеного покарання до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, чи інше соціально небезпечне захворювання.

У **Висновках** сформульовано та викладено загальні підсумки, визначені автором у процесі дослідження. Результати дослідження засвідчили, що вживання алкоголю та наркотиків неповнолітніми набуло загрозливого характеру в суспільстві і з кожним роком знижується вік першої спроби неповнолітніми алкоголю і наркотиків. З'ясовано, що найбільш обізнаними щодо негативних наслідків вживання алкоголю і наркотиків є учні 8-9 класів – 89,6 % стосовно наркотиків і 92 % щодо алкоголю. У 10-11 класі – 88 і 87,5 % відповідно, а найнижчий рівень інформованості в 6-7 класах – 83 % щодо наркотиків і 84 % щодо алкоголю.

Зазначена ситуація у середовищі неповнолітніх призвела до формування таких негативних тенденцій злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння: у структурі злочинності неповнолітніх зростає питома вага злочинів, вчинених в стані сп'яніння з 11,2 % у 2002 р. до 15,7 % у 2007 р.; залишається високим рівень злочинів, вчинених особами, які раніше вчиняли злочини (7-10 %); зріс коефіцієнт злочинної активності у віковій групі 16-18 р.; збільшилась кількість фактів вчинення злочинів неповнолітніми, які були втягнені у вчинення злочину дорослими у процесі спільного вживання наркотичних речовин чи алкоголю та ін.

Для сучасного стану злочинів, які вчиняються неповнолітніми у стані сп'яніння характерні детермінанти, які було диференційовано на 4 групи: соціально-економічні, індивідуально-психологічні, організаційно-управлінські, культурологічні.

З метою поліпшення криміногенної ситуації серед неповнолітніх із вживанням алкоголю та наркотиків запропоновано низку загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів, серед яких необхідно є реалізація таких: подолання бідності, безробіття та вимушеної міграції; збільшення матеріальної та іншої допомоги малозабезпеченим сім'ям; відродження діяльності спортивних клубів, гуртків, секцій тощо та створення нових; заборона реклами алкогольних напоїв на радіо і телебаченні; вікове обмеження до 18 р. на продаж слабоалкогольних напоїв; проведення для батьків спеціальних лекцій із питань шкідливого впливу на дітей алкоголю і наркотиків; правовиховна робота в школі, навчальних закладах у формі позаурочних зустрічей з участю працівників органів внутрішніх справ, працівників суду, виправно-трудових колоній, педагогів, лікарів та інших фахівців; систематичне проведення працівниками ОВС оперативно-профілактичних відпрацювань навчальних і розважальних закладів та ін.

У висновках також відзначено доцільність реалізації низки заходів, спрямованих на вдосконалення нормативно-правової бази процесу запобігання злочинам, учинюваним неповнолітніми в стані сп'яніння, а саме:

– доповнити Інструкцію «Про порядок направлення громадян для огляду на стан сп'яніння в заклади охорони здоров'я та проведення огляду з використанням технічних засобів», визначивши в ній поняття «сп'яніння», що стало б першим нормативним визначенням цього поняття;

– внести зміни до постанови Пленуму Верховного Суду від 27.02.2004 р. № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» у частині тлумачення поняття «пияцтво»;

– доповнити Закон України від 15.02.1995 р. (зі змінами від 22.12.2006 р.) «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними», визначивши в ньому термін «наркотизм»;

– викласти ст. 21 КК України в такій редакції:

Стаття 21 «Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння»

1. Особа, яка вчинила злочин в стані фізіологічного алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння, підлягає кримінальній відповідальності.

2. Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані сп'яніння, коли вона не могла усвідомлювати свої діяння та (або) керувати ними, в якому вона опинилася через обман, помилку, фізичний чи психічний примус або з інших не залежних від її волі обставин.

– у ст. 304 КК України слова «у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми» виключити;

– доповнити КК України ст. 304¹ у такій редакції:

Стаття 304¹ «Втягнення неповнолітніх у антигромадську діяльність»

1. Втягнення неповнолітніх у пияцтво, немедичне вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або одурманюючих засобів, жебрацтво, бродяжництво та заняття азартними іграми –

карається.....

2. Ті самі дії, вчинені повторно або щодо двох чи більше неповнолітніх, або батьком, педагогом чи іншою особою, на яку законом покладено обов'язки з виховання неповнолітнього, або особою з використанням службового становища, або якщо вони призвели до вчинення злочину в стані сп'яніння чи інших тяжких наслідків –

карається.....

3. Дії, передбачені частинами першою та другою цієї статті, вчинені стосовно малолітнього –

карається.....

– доповнити ст.ст. 304, 314, 315 кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками: вчинення злочинних дій щодо малолітнього; встановити суворішу відповідальність спеціальних суб'єктів (батьків, педагогів або інших осіб, на яких законом покладено обов'язки з виховання дітей) тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. *Стеблинська О.С.* Педагогічний і соціальний аспекти профілактики пияцтва, наркотизму та злочинності неповнолітніх / О.С. Стеблинська // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. – 2006. – Вип. XVI. – 288 с. – С. 196–201.
2. *Стеблинська О.С.* Криміногенні чинники пияцтва і наркотизму в структурі злочинів неповнолітніх / О.С. Стеблинська // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 1. – 168 с. – С. 104-110.
3. *Стеблинська О.С.* Детермінанти вчинення злочинів неповнолітніми в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння / О.С. Стеблинська // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. – 2007. – Вип. XVIII. – 288 с. – С. 196–203.
4. *Стеблинська О.С.* Формування правосвідомості та правової культури неповнолітніх як ефективний засіб у запобіганні пияцтву, наркотизму та злочинності неповнолітніх / О.С. Стеблинська // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. стат. за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 2007 р, 1-2 червня, 2007. – Т. II. – 400 с. – С. 352-355.
5. *Стеблинська О.С.* Сучасний стан і тенденції злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння / О.С. Стеблинська // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 41. – 356 с. – С. 156-164.
6. *Стеблинська О.С.* Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього, який вчиняє злочини в стані сп'яніння / О.С. Стеблинська // Вісник Прокуратури України. – 2008. – № 7. – 196 с. – С. 132-140.
7. *Стеблинська О.С.* Церковні інститути як одна з форм запобігання злочинності неповнолітніх / О.С. Стеблинська // «Сучасні наукові дослідження-2006» (Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. – том 4. Право. – / Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – 115 с. – С. 18-20.
8. *Стеблинська О.С.* Ювенальна юстиція у запобіганні девіантним проявам неповнолітніх / О.С. Стеблинська // Деліквентна поведінка дітей та молоді: сучасні технології протидії: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 31 березня-1 квітня 2006 р.). – У 2-х ч. – Ч. II. – Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2006. – 353 с. – С. 255-259.
9. *Стеблинська О.С.* Основні напрями державної політики щодо запобігання пияцтву та наркотизму серед неповнолітніх та пов'язаних з ними злочинів / О.С. Стеблинська // Матеріали наук.-практ. конф. «Злочинність неповнолітніх: сучасні заходи протидії», Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, 13 грудня 2007 р. – Кіровоград, 2007. – 308 с. – С. 134-136.
10. *Стеблинська О.С.* Кримінологічна характеристика особистості неповнолітніх, які вчиняють злочини в стані сп'яніння / О.С. Стеблинська // Актуальні проблеми реформування правової системи України: Зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конференції, Луцьк, 30-31 травня 2008 р., 2008. – 618 с. – С. 567-570.

АНОТАЦІЯ

Стеблинська О.С. Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2008.

Дисертація присвячена дослідженню проблеми запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння, чинників, які їх детермінують, та структурних особливостей особи злочинця. У роботі здійснено комплексний аналіз рівня поширеності вживання неповнолітніми алкоголю і наркотиків та їх криминогенних чинників у структурі злочинності неповнолітніх. Визначено кримінально-правові ознаки цих злочинів та запропоновано їх класифікацію.

Особлива увага приділяється розробці заходів загальносоціального, спеціально-криминологічного та кримінально-правового запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння.

Ключові слова: стан сп'яніння, пияцтво, наркотизм, злочинність неповнолітніх, детермінанти злочинності неповнолітніх, загальносоціальне, спеціально-криминологічне, кримінально-правове запобігання.

АННОТАЦИЯ

Стеблинская О.С. Предотвращение преступлений, которые совершаются несовершеннолетними в состоянии опьянения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел. – Львов, 2008.

Диссертация является комплексным научным исследованием, которое включает в себя вопросы как теоретического, так и практического характера, связанные с разработкой мер по предотвращению преступлений, которые совершаются несовершеннолетними в состоянии опьянения.

На основе определений понятий «пьянство» и «наркотизм», которые даются представителями разных наук, диссертантом были выделены медицинские, социальные и правовые признаки пьянства и наркотизма.

Проанализировано состояние распространенности употребления несовершеннолетними алкоголя и наркотиков и выяснено, что ситуация с употреблением несовершеннолетними алкоголя и наркотиков приобрела угрожающий характер в обществе и что с каждым годом снижается возраст первого употребления несовершеннолетними алкоголя и наркотиков. Как выяснилось, основными источниками информирования учеников о негативных последствиях употребления алкоголя и наркотиков является: радио и телевидение (59%), учителя (49%), родители (родственники) (44%), периодические издания (37%), друзья, знакомые (27%) и работники милиции (9%).

Автор выделяет криминогенные свойства пьянства и наркотизма в структуре преступности несовершеннолетних, которыми являются: высокий уровень преступлений, совершенных в состоянии опьянения, а также с целью получения средств для приобретения алкоголя и наркотиков; рост уровня наркопреступлений

(предусмотренных разделом XVIII УК Украины), и делает вывод, что несовершеннолетние, которые употребляют алкоголь и наркотики, выпадают из нормальных, положительно направленных социальных отношений, тем самым нанося большой вред обществу.

В диссертации определенно криминально-правовые признаки этих преступлений и предложена их классификация.

Проанализированы количественно-качественные показатели преступлений, которые совершаются несовершеннолетними в состоянии опьянения, выделены основные негативные тенденции данных преступлений: рост в структуре преступности несовершеннолетних удельного веса преступлений, совершенных в состоянии опьянения с 11,2% в 2002 г. до 15,7% в 2007 г.; рост количества корыстно-насильственных преступлений; высокий уровень преступлений, совершенных лицами, которые раньше совершали преступления (7-10%); увеличение фактов единоличного совершения преступлений и уменьшения количества групповых преступлений и т. п.

Изучение материалов уголовных дел позволило выделить четыре группы признаков личности несовершеннолетнего преступника, который совершил преступление в состоянии опьянения: *социально-демографические*: это несовершеннолетние мужского (93%) и женского пола (7%), которые на момент совершения преступления учились в общеобразовательных школах – 31%, ПТУ – 25,5%; *уголовно-правовые*: 69% преступлений совершались группой лиц, среди которых значительное количество (27%) были совершены организованной группой, остальные 73% – были неорганизованными; 43% лиц совершали преступления в состоянии наркотического опьянения, а 67% – в состоянии алкогольного опьянения; *социально-ролевые*: большинство несовершеннолетних не имели постоянного источника доходов или имеют доходы от неквалифицированной работы, преступная деятельность характеризуется негативным отношением к основным правилам поведения и представлением о социальных отношениях и ценностях; *морально-психологические*: у значительного количества (31%) несовершеннолетних отмечался низкий уровень знаний, у некоторых подростков (14%) наблюдалась узость взглядов и отсутствие элементарных знаний и представлений о явлениях окружающего мира.

В диссертации были выделены основные детерминанты совершения преступлений несовершеннолетними в состоянии опьянения: отсутствие надлежащего контроля и влияния со стороны родителей, проблемы семьи материального характера и возможность на полученные от преступления деньги приобрести вещи, которые не могут купить родители, негативное влияние уличных компаний друзей, безнадзорность и недостатки в деятельности милиции, которая должна проводить профилактическую работу, отсутствие достаточных знаний о последствиях совершения преступлений, безнаказанность за совершенное деяние, недостатки в системе правового воспитания несовершеннолетних.

Особенное внимание уделяется разработке мероприятий общесоциального, специально-криминологического и уголовно-правового предотвращения преступлений, которые совершаются несовершеннолетними в состоянии опьянения.

Ключевые слова: состояние опьянения, пьянство, наркотизм, преступность несовершеннолетних, детерминанты преступности несовершеннолетних,

общесоциальное,
предотвращение.

специально-криминологическое и уголовно-правовое

SUMMARY

Steblynska O.S. Prevention of the crimes committing by the juveniles in a state of intoxication. – Manuscript.

Dissertation for scientific degree of Candidate of Legal Sciences on speciality 12.00.08. – Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law. – L'viv State University of Internal Affairs. – L'viv, 2008.

Dissertation is devoted to the research of the state of crimes committing by juveniles in a state of intoxication as to the factors which determined them and the structural features of person of the criminal.

The complex analysis of the level of taking alcohol and drugs by the juveniles and their criminological properties in the structure of juvenile delinquency are completed in the work. The thesis also deals with criminal and legal peculiarities of analysed crimes and their classification offered.

The great attention is spared to the development of social, special criminological, criminal and legal measures for prevention of the crimes accomplishing by the juveniles in a state of intoxication.

Key words: state of intoxication, drunkenness, narkotism, juvenile delinquency, determinants of juvenile delinquency, social, special criminological, criminal and legal prevention.